

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI
projekti Arheološkog instituta u 2015. godini

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Beograd 2017

Izdavač

Arheološki institut
Beograd, Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd, Srbija
e-mail: institut@ai.ac.rs
www.ai.ac.rs
Tel. +381 11 2637191

Za izdavača

Miomir Korać

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Priprema

Arheološki institut

Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-6439-014-9

SADRŽAJ

Redakcija, Uvod	5
Slaviša Perić, Olga Bajčev, Ivana Stojanović, Đurđa Obradović, Preliminarni rezultati istraživanja na nalazištu Slatina – Turska česma u Drenovcu 2015. godine	15
Aleksandar Kapuran, Igor Jovanović, Ružana 2: praistorijska metalurška peć iz Banjskog Polja kod Bora – istraživanja 2015. godine	21
Aleksandar Bulatović, Rezultati zaštitnog istraživanja praistorijskog naselja na lokalitetu Piljakovac u Kržincu kod Vladičinog Hana	27
Vojislav Filipović, Ivana Popadić, Vidan Dimić, Zaštitna arheološka istraživanja na nalazištu Kalčine šume kod Vladičinog Hana	37
Ivan Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2015. godine	41
Saša Redžić, Nemanja Mrđić, Bebina Milovanović, Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Više grobalja 2015. godine	49
Mladen Jovičić, Ilija Danković, Milica Mitić, Zaštitna arheološka iskopavanja kasnoantičke nekropole na lokalitetu Pećine (Viminacijum) 2015. godine	57
Snežana Nikolić, Ljubomir Jevtović, Goran Stojić, Dragana Rogić, Arheološka istraživanja prostora viminacijumskog amfiteatra u 2015. godini	63
Bebina Milovanović, Saša Redžić, Mladen Jovičić, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2015. godini	71
Nadežda Gavrilović Vitas, Gordana Milošević Jevtić, Vesna Crnoglavac, Arheološka istraživanja na Medijani u 2015. godini	77
Sofija Petković, Marija Jović, Dragica Bizjak, Begov most – Staničenje, zaštitna arheološka iskopavanja u 2015. godini na trasi autoputa E80, koridor 10, istočni krak	85
Sofija Petković, Gordan Janjić, Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija 2015. godine	93

Sofija Petković, Bojana Ilijić, Marija Jović, Dragica Bizjak, Nekropola Slog – Timacum Minus, zaštitna iskopavanja 2015. godine	97
Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant, Ivan Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2015. godini	103
Snežana Golubović, Ivana Kosanović, Željko Jovanović, Digitalna obrada arheoloških celina i nalaza na Viminacijumu	111
Angelina Raičković Savić, Ana Bogdanović, Obrada keramičkog materijala iz ukopa sa prostora severoistočnog dela amfiteatra Viminacijuma	119
Nataša Miladinović-Radmilović, Dragana Vulović, Ksenija Đukić, Bolesti zglobova – spondiloza i spondilartroza na vratnim pršljenovima	125
Josip Šarić, Aktuelna proučavanja artefakata od okresanog kamena	131
Vujadin Ivanišević, Ivan Bugarski, Učešće Arheološkog instituta u poslednje dve godine projekta Archaeolandscapes Europe	139
Jelena Anđelković Grašar, Milica Tapavički-Ilić, Završetak projekta <i>OpenArch</i> i snimanje filma “Interaction with Visitors in Archaeological Open-Air Museums”	147
Dragana Antonović, MESO 2015, The 9th International Conference on the Mesolithic in Europe, Belgrade, Serbia, September 14th-18th, 2015	151

Saša Redžić, Arheološki institut Beograd
Nemanja Mrđić, Arheološki institut Beograd
Bebina Milovanović, Arheološki institut Beograd

ZAŠTITNA ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA NA LOKALITETU VIŠE GROBALJA 2015. GODINE¹

Lokalitet Više grobalja nalazi se južno od viminacijumskog vojnog logora i civilnog naselja, u istočnom delu područja Termoelektrane Kostolac B, usled čije izgradnje su krajem sedamdesetih i tokom osamdesetih godina prošlog veka tu vršena opsežna zaštitna arheološka iskopavanja. Posle duže pauze, istraživanje ovog prostora je nastavljeno 2008. godine. Na ovoj lokaciji je do sada istraženo preko 4.100 grobova u kojima je pronađeno više od 13.000 predmeta, od čega je publikovan manji deo (Зотовић, Јордовић 1990; Ivanišević *et al.* 2006; Korać, Golubović 2009).

Slika 1 – Rimska komunikacija

¹ Članak predstavlja rezultat rada na projektu *IRS – Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GIS-a, digitalizacije i 3D vizualizacije* (III 47018), Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Slika 2 – Objekti 1 i 2

U 2015. godini izvedeni su zaštitni radovi uz istočni deo ograde kruga termoelektrane Kostolac B.² Tokom osamdesetih godina prošlog veka već su vršena arheološka istraživanja na tom prostoru, tako da je došlo do manjih preklapanja novih sondi sa starim iskopima. Prostor predviđen za radove bio je dugačak oko 900 m, širine 7 m, shodno čemu se pristupilo sondažnim istraživanjima, uz otvaranje sondi širine 7 m koje su se po dužini nadovezivale jedna na drugu. Na ovaj način je istražena površina od 2.250 m², na kojoj je otkrivena antička komunikacija, pet objekata, 27 grobova, tri bunara, kao i više ukopa.

Istraživanja sprovedena 2015. godine su dala presek dela viminacijumskog lokaliteta lociranog nekoliko stotina metara južno od vojnog logora. U središtu ove mikrolokacije, široke oko 150 m i orijentisane približno u pravcu sever-jug, nalazi se antička komunikacija duž koje se prostiru objekti i nekropola. Prilikom obilaska terena sa druge strane ograde kruga termoelektrane (severoistočno od istraženog prostora), pomenuta mikrolokacija se prati u obliku grede, koja se u odnosu na teren istočno i zapadno od nje uzdiže za 0,5-1 m. Količina šuta koja se uočava na toj gredi odgovara ostacima naseobinskog kompleksa, koji se istočno i zapadno od nje može pratiti samo u tragovima. U konfiguraciji terena greda se uočava od ograde kruga elektrane do južnog bedema logora Viminacijuma. Na delu grede izvan kruga elektrane već su vršeni arheološki radovi, čiji se tragovi vide u obliku poluzatrpanih sondi zaraslih u gusto rastinje. Reč je o lokalitetu Velika kapija koji je istraživan tokom 1979. i 1980. godine, kada su pronađeni ostaci arhitekture i 18 grobova. Segment komunikacije otkriven prilikom arheoloških istraživanja 2015. godine udaljen je 550 m od južnog bedema logora.

Pomenuta komunikacija je istražena u dužini od 12 m. Orijetisana je u pravcu sever-jug, sa otklonom severnog dela ka istoku od 14° (sl. 1). Sa površinskim slojem od mešavine škriljca i sitnog šljunka sa sporadičnim fragmentima opeke, uočavala se u ukupnoj širini od 7,7 m. Ipak, samo je u zapadnom delu, u širini od 3,5 m, ispod površinskog sloja konstatovan i drenažni sloj od peska, kao i supstrukcija od kamena, pri čemu ukupna debljina sva tri sloja iznosi 0,6 m. Istočni deo istražene trase puta, u širini od 3,2 m, ima samo površinski sloj od kamena i opeke. Pošto

² Ekipu istraživača Arheološkog instituta činili su Saša Redžić, Mladen Jovičić, Ilija Danković, Nemanja Mrđić, Milica Mitić i Bebina Milovanović. Iskopavanja su vršena od maja do novembra 2015. godine.

tu nema ni drenažnog sloja ni supstrukcije od kamena, može se zaključiti da je u toj zoni zapravo uočen samo razvučeni površinski sloj sa originalne komunikacije. Treba pomenuti da je prilikom zaštitnih iskopavanja vršenih tokom 1985. godine, oko 20 m jugozapadno od trase ovogodišnjih radova, takođe otkriven segment ove komunikacije sa okolnim objektima i grobovima.

Objekat 1 predstavlja najseverniju građevinu otkrivenu 2015. godine (sl. 2). Zbog ograničenosti širine iskopa na samo 7 m, otkriven je tek severoistočni deo objekta. Ipak, tokom zaštitnih iskopavanja iz 1987. godine ta građevina je bila istražena u celosti, što je omogućilo utvrđivanje njene osnove. Dimenzije objekta 1, zgrade pravougaone osnove koja je očuvana samo u temeljnoj zoni, iznose 23,25 m x 11, 3 m. Građevina je orijentisana u pravcu sever-jug sa devijacijom od 13° ka istoku. Unutrašnji prostor zgrade raščlanjen pregradnim zidovima na sedam prostorija, dok je postojanje osme prostorije pod znakom pitanja usled loše očuvanosti zidova. Zidovi širine 0,5-0,7 m su građeni mahom od škriljca i opeke, s vezivom od krečnog maltera. Pod objekta 1 bio je napravljen od horizontalno postavljenih opeka koje počivaju na sloju krečnog maltera. Na podu su mestimično konstatovani tragovi krovnog šteta od tegula i imbreksa. Na osnovu arheoloških nalaza, objekat 1 je datovan u III vek i opredeljen kao građevina stambenog karaktera. Treba pomenuti da je ispod ovog objekta otkriveno 16 grobova spaljenih i inhumiranih pokojnika.

Objekat 2 je paralelan sa objektom 1, na 3,9 m istočno od njega (sl. 2). Kao i u prethodnom slučaju, pozvaćemo se na istraživanja vršena 1987. godine radi stvaranja celovitije slike o ovoj zgradi. Do sada je istražen jugozapani ugao objekta 2, koji je sagrađen od branda³ i sporadično škriljca, vezanih krečnim malterom. Zapadni zid objekta 2 je istražen u dužini od 23,95 m i uz unutrašnje lice je imao tri pilastra, dok istražena dužina južnog zida iznosi 20,5 m. Poput zapadnog zida, i on je sa unutrašnje strane ojačan sa tri pilastra. Širina zidova iznosi 0,6-0,65 m, dok njihova očuvana visina varira između 0,5 i 0,6 m. Unutar i oko objekta 2 nisu nalažene krovne opeke u meri koja bi upućivala da je on bio pokriven, kao što ni u istraženom delu objekta nisu

Slika 3 – Grob sa sekundarno sahranjenim lobanjama

³ Reč je o komadima prirodno zapečene zemlje usled paljenja naslaga uglja. Ležišta ovog materijala, koji po pravilu ukazuje na postojanje fosilnih goriva, a kojeg su Rimljani široko upotrebljavali u građevinarstvu, nalaze se na samom izdanku Sopotske grede, u neposrednoj blizini Todića crkve.

otkriveni pregradni zidovi. Na osnovu ovih zapažanja je moguće pretpostaviti da je objekat 2 predstavljao ekonomski deo celine kojoj je pripadao i objekat 1, opredeljen kao njen stambeni deo.

Ispod donje nivelete zidova objekta 2, u njegovoj unutrašnjosti pronađena su dva groba kremiranih pokojnika, a neposredno uz južni zid objekta, spolja, otkriven je grob G-2274 u kome je na prostoru 0,95 m x 0,9 m sekundarno sahranjeno 18 ljudskih lobanja, od kojih su samo dve imale donje vilice (sl. 3). Treba pomenuti da je prilikom ranijih iskopavanja u gabaritu ili oko objekta 2 nađeno još pet grobova u kojima su, pored sekundarno sahranjenih ljudskih lobanja,

Slika 4 – Komunikacija i objekat 3

Slika 5 – Komunikacija, rov i objekat 4

sasvim sporadično konstatovane ljudske mandibule, kao i kosti krupnijih životinja.⁴ Jedina analogija koja nam je poznata za ovakvu vrstu grobova je grob G-4924 sa viminacijumskog lokaliteta Pećine, u kome su sekundarno sahranjene 153 ljudske lobanje, dve donje vilice, uz sporadične nalaze kostiju postkranijalnog skeleta, kao i retke ostatke životinjskih skeleta. Po obavljenoj antropološkoj analizi ovog groba Živko Mikić je utvrdio da je 58,82% lobanja pripadalo pokojnicima

⁴ U tim grobovima nađeno je pet, šest, 12, 16, odnosno 19 ljudskih lobanja, što zajedno sa 18 lobanja otkrivenih tokom istraživanja 2015. godine iznosi ukupno 76.

muškog pola, 16,34% osobama ženskog pola, 20,92% deci, dok je 3,92% lobanja ostalo polno nedeterminisano. Isti autor je zaključio da pokojnici čiji su parcijalni ostaci sahranjeni u tom grobu imaju bliskoistočno poreklo i da među njima postoji visok stepen rodbinske povezanosti (Mikić 1988: 22-33). Pored grobova, unutar objekta 2 otkriven je i bunar, koji zbog kratkog vremenskog roka predviđenog za istraživanje ove lokacije nije ispražnjen. Iz istog razloga nisu ispitana ni dva bunara otkrivena severno od objekta 1.

Južno od objekta 2, na udaljenosti od 4,9 m, pronađen je zid očuvan u negativu koji je istražen u dužini od 8,4 m. Pitanje je da li ovaj zid pripada objektu 3, koji se nalazi 8,3 m južno, pre svega jer je između njih otkriveno više grobova kremiranih i inhumiranih pokojnika. U istraženom delu objekta 3, koji zalazi u istočni i zapadni profil sonde, nisu konstatovani grobovi (sl. 4). Objekat 3 je izgrađen na metar zapadno od rimske komunikacije, paralelno sa njom. Zidovi objekta 3 su široki 0,6 m i pravljani su od škrljca i sporadično opeka, s vezivom od

Slika 6 – Objekat 4

krečnog maltera. Svojim rasporedom, zidovi definišu tri prostorije, a istražene dimenzije objekta, bez spornog zida, iznose 11,1 m x 10,2 m. Velike količine krovnog šuta nađenog unutar i oko objekta 3 nam ukazuju da je ova građevina imala krovni pokrivač.

Paralelno sa komunikacijom, na udaljenosti od 5,4 m prema istoku, otkriven je veliki ukop koji zalazi u profile sonde (sl. 5). Istočna i zapadna ivica ovog ukopa su približno paralelne, pa se ispostavilo da je u pitanju rov širine 19,5 m. Tokom iskopavanja vršenih 1987. godine, u neposrednoj blizini rova bile su otkrivene dve keramičke peći, što bi rov možda moglo da opredeli kao pozajmište gline. Ispunu rova čini tamnomrka zemlja sa većom količinom šuta i brojnim fragmentima keramike, životinjskim kostima i grumenjem zapečene zemlje. Uočeni su i delovi razrušenih peći za izradu keramike ili opeka, kao i ulomci kalupa za proizvodnju žižaka, što bi išlo u prilog iznetoj pretpostavci. Dno rova je konstatovano na dubini od 4,2 m, a direktno na njegovoj ispuni bio je podignut objekat 4, građen od opeka vezanih blatom (sl. 6). Širina zida iznosi 0,42 m, što odgovara širini opeka koje su podužno ređane u jednom nizu. Zapadni deo objekta je

u potpunosti uništen, pa očuvane dimenzije objekta iznose 5,6 m x 5,15 m. Usled sleganja ispune rova, zidovi objekta 4 su znatno utonuli u odnosu na prvobitnu niveletu, što je zahvaljujući znatno dubljem fundiranju izbegnuto samo u jugoistočnom uglu objekta i u središnjem delu južnog zida.

Slika 7 – Objekat 5

Od objekta 5 otkriven je samo zapadni zid, u dužini od 5,9 m, koji zalazi u istočni profil sonde (sl. 7). Zid građen od opeka i krečnog maltera je širine 0,6 m, a temeljna zona objekta počiva na dubini od 2,9 m. Radi pokušaja razumevanja svrhe ove građevine treba pomenuti objekat otkriven 2009. godine na viminacijumskom lokalitetu Nad Klepečkom, takođe fundiran na sličnoj dubini, koji je prema nalazima delova sarkofaga opredeljen kao građevina funerarnog karaktera. Nasuprot njemu, na istom lokalitetu je od 2008. do 2013. godine otkriven veći broj objekata stambeno-ekonomskog karaktera koji su bez izuzetka fundirani na znatno manjoj dubini.

Valja primetiti da su na prostoru istočno od komunikacije i rova do sada otkriveni samo grobovi inhumiranih pokojnika. Imajući u vidu ishode ranijih arheoloških istraživanja, kao i iskopavanja 2015. godine, na pomenutom prostoru su otkrivena ukupno 33 groba skeletno sahranjenih pokojnika, od kojih se bar četiri sa sigurnošću mogu datovati u 4. vek. Na osnovu prethodno iznetog može se zaključiti da pomenuta komunikacija vodi ka južnoj logorskoj kapiji, te da se prostor zapadno od nje od sredine 2. – ako ne već od kraja 1. veka – pa do sredine 3. veka

koristio za sahranjivanje. Tokom ovog perioda, istočno od komunikacije bio je aktivan i zanatski centar za izradu keramičkih posuda. Sredinom 3. veka, nakon što je na tom prostoru okončano sahranjivanje, zapadno od komunikacije se formira naselje ruralnog karaktera, čije trajanje nije potvrđeno tokom kasne antike. Istovremeno, istočno od komunikacije dolazi do zapunjavanja rova – pozajmišta gline i verovatno do prestanka rada zanatskog centra. Iznad zapunjenog rova podignut je objekat 4, a još dalje ka istoku formira se nekropola čije je trajanje potvrđeno i tokom 4. veka. U svakom slučaju, dalja istraživanja ove lokacije su neophodna radi njenog potpunijeg sagledavanja i ustanovljavanja preciznijih hronoloških odnosa pojedinih celina.

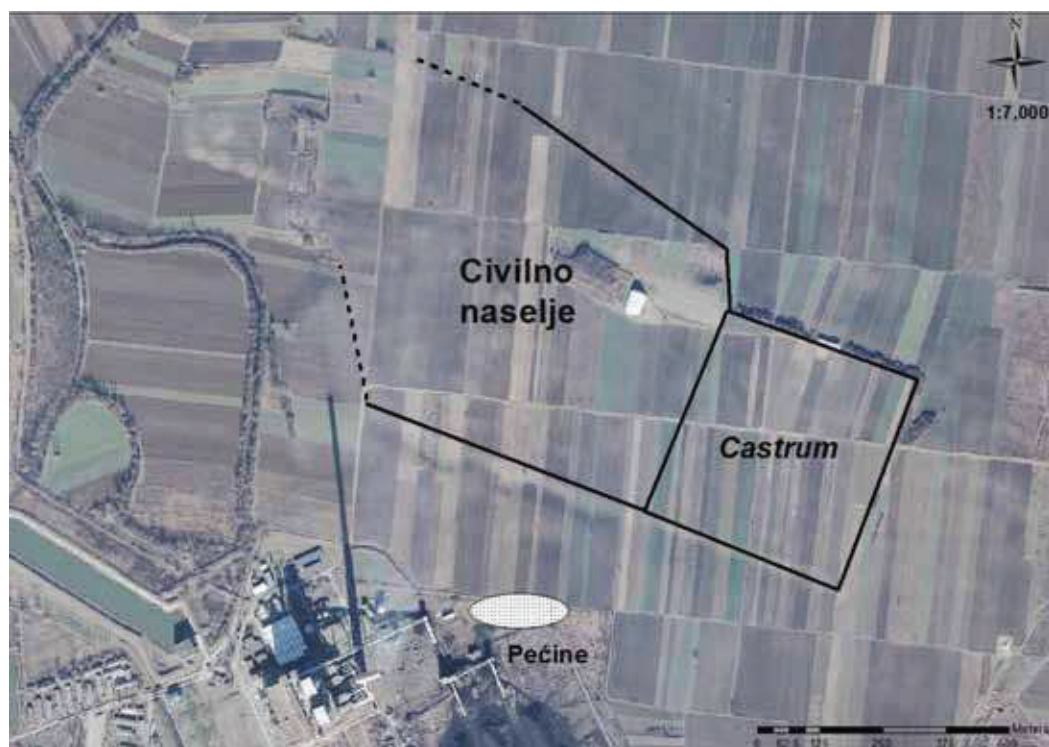
Bibliografija:

Ivanišević et al. 2006 – V. Ivanišević, M. Kazanski, A. Mastykova, *Les nécropoles de Viminacium à l'époque des Grandes migrations*, Paris 2006.

Korać, Golubović 2009 – M. Korać, S. Golubović, *Viminacium 2, Više grobalja*, Beograd.

Mikić 1988 – Ž. Mikić, Rezultati epigenetske obrade masovnog groba broj 4924 sa antičkog Viminaciuma (Stari Kostolac), *Glasnik Antropološkog društva Jugoslavije* 25, 19-34.

Зотовић, Јордовић 1990 – Љ. Зотовић, Ч. Јордовић, *Viminacium 1, некропола „Више гробља“*, Београд 1990.

Slika 1

Slika 2

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

902/904:061.6(497.11)"2015"(082)(0.034.2)

902.2(497.11)"2015"(082)(0.034.2)

ARHEOLOGIJA u Srbiji [Elektronski izvor]
: projekti Arheološkog instituta u 2015. godini /
urednici Ivan Bugarski, Nadežda Gavrilović Vitas,
Vojislav Filipović. - Elektronsko izd. - Beograd :
Arheološki institut, 2017 (Beograd : Arheološki
institut). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) ;
12 cm

Sistemske zahteve: Nisu navedeni. - Nasl. sa
naslovne strane dokumenta. - Tiraž 30. - Napomene
i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz
svaki rad.

ISBN 978-86-6439-014-9

a) Археолошки институт (Београд) - Истраживања
- 2015 - Зборници b) Археолошка истраживања -
Србија - 2015 - Зборници
COBISS.SR-ID 250758156